Müslim'de ("Zekât", 167) yer alan rivayetine göre, babalarının teşviki üzerine Fazl b. Abbas ile birlikte Peygamber'e giderek evlenecek çağa geldiklerini ve zekât memurluğundan kazanacakları parayla evlenmek istediklerini söylediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Peygamber ailesine mensup kimselerin bu yolla para kazanmalarının doğru olmadığını hatırlattı ve kendi amcasının oğlu Nevfel b. Hâris ile Mahmiye b. Cez'i çağırttı. Bunlardan Nevfel'e, kızını yeğeni Abdülmuttalib'e, Mahmiye'ye de kızını Fazl'a vermesini tavsiye etti. Gençler bu suretle evlendiler. Abdülmuttalib'e kızını verenin, Nevfel'in kendisi değil kardeşi Ebû Süfyân olduğu da rivayet edilmektedir.

Abdülmuttalib Hz. Ömer'in hilâfetine kadar Medine'de kaldı. Sonra Dımaşk'a yerleşti ve orada vefat etti. Vefat tarihi için hicrî 62 (681-82) yılı da gösterilmektedir.

Abdülmuttalib Hz. Peygamber'den ve Ali'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de oğlu Abdullah, Abdullah b. Hâris b. Nevfel ve onun oğlu Muhammed rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, IV, 57-59; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 508-509; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, III, 112-113; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 430-431; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 383-384.

RAŞİT KÜÇÜK

ABDÜLMÜ'MİN ed-DİMYÂTÎ
(عبدالمؤمن الدمياطى)

(bk. DİMYÂTÎ, Abdülmü'min b. Halef).

ABDÜLMÜ'MİN el-HÛYÎ
(عبدالمؤمن الحويى)

XII. yüzyıl sonlarıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilen Anadolu Selçuklu nakkaşı.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine, nr. 841) korunan Ayyûkî'ye ait *Varḳa vü Gülşâh* adlı Farsça mesnevinin minyatürlerini yapan sanatkârdır. Eserdeki yetmiş bir minyatürden bir tanesine (vr. 58b) yazdığı "amel-i Abdülmü'min b. Muhammed en-Nakkāş el-Hûveyyî" ibâresinden, XI. yüzyıl ortalarında Türkler'in eline geçen ve bu asırlarda Huvey şeklinde telaffuz edilen (bk. Özergin, s. 226) Azerbaycan'daki Hoy şehrinden olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında pek çok araştırma ve inceleme yayımlanmış olan bu yazmanın müstensihi ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Kitabın Osmanlı öncesine ait cildinden ve tipik Anadolu Selçuklu nesihi hattından, bir Anadolu Selçuklu eseri olduğu anlaşılmaktadır. Uygur üslûbundaki minyatürlerinin tam benzerlerine de yine Selçuklu yazmaları ile seramiklerinde rastlanmaktadır. Nakkaş Abdülmü'min el-Hûyî'nin, Konya Karatay Medresesi'nin 651 (1253) yılında tanzim edilen vakfiyesindeki elli şahit arasında, ismi başlarda yer alan ve taşıdığı "eş-şeyh" unvanından o tarihte yaşlı olduğu anlaşılan Şeyh Abdülmü'min b. Muhammed el-Hûyî ile aynı şahıs olabileceği ileri sürülmektedir (bk. Özergin, 227 vd.).

Abdülmü'min el-Hûyî'nin tezhibini yaptığı Ayyûkî'nin *Varḳa vü Gülşâh* mesnevisinden bir minyatür (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 841, vr. 58b)

BİBLİYOGRAFYA :

Filiz Çağman—Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 11, nr. 6; Ahmed Ateş, "Un Vieux Poème Romanesque Persan: Récit de Warkah et Gulshâh", *Ars Orientalis*, IV, Washington 1961, s. 143-152; A. S. Melikian—Chirvani, "La Roman de Varque et Golshah", *Arts Asiatiques*, numero special, Paris 1970, s. 1-262; M. Kemal Özergin, "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî Hakkında", *TTK Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 219-229.

FİLİZ ÇAĞMAN

ABDÜLMÜ'MİN el-KÛMÎ
(عبدالمؤمن الكومى)

Ebû Muhammed Abdülmü'min b. Alî b. Mahlûf el-Kûmî (ö. 558/1163)

Muvahhidler Devleti'nin kurucusu (1130-1163).

487 yılı sonlarında (Ocak 1095) Tlemsen'e bağlı Tâcert (Tâcere, Acar) köyünde doğdu. Berberî Zenâte kabilesinin Kûmye koluna mensuptur. Babası geçimini çanak çömlek yaparak sağlayan fakir bir insandı. Doğduğu köyde başladığı tahsilini hocası Muhammed b. Tûmert el-Mehdî'nin yanında tamamladı. Bu sırada parlak zekâsıyla kendini gösterdi ve Muvahhidler hareketinin lideri olan hocasının güvenini kazanıp ordu kumandanlığına tayin edildi. Muhammed b. Tûmert, Buhayre yakınlarında Murâbıtlar'a mağlûp olduktan birkaç ay sonra 14 Ramazan 524 (21 Ağustos 1130) tarihinde ölünce kendisine biat eden ilk on kişi, yaptıkları bir toplantıdan sonra Abdülmü'min'i halife olarak kabul ettiler ve Abdülmü'min Masmûde kabileleri üzerinde tam bir otorite sağlayıncaya kadar İbn Tûmert'in ölümünü gizli tutmayı kararlaştırdılar. Abdülmü'min, Masmûde kabilesine mensup olmadığı halde İbn Tûmert'in sağlamış olduğu kuvvetli dinî dayanışma ve takip ettiği politika sayesinde Muvahhidler'in tartışılmaz lideri olduktan sonra, Muhammed b. Tûmert el-Mehdî'nin ölümü resmen açıklandı ve Tinmellel Camii'nde biat merasimi icra edilerek kendisine "emîrü'l-mü'minîn" unvanı verildi (1133). Başka bir rivayete göre bu unvan 1123 yılında bizzat Mehdî tarafından verilmiştir.

Halife olduktan sonra Mağrib'deki kabileleri itaat altına almak ve Murâbıtlar Devleti'ne son vermek üzere büyük çapta askerî harekâta girişen Abdülmü'min önce Atlas sıradağlarında hâkimiyet kurdu, daha sonra hâkimiyetini Kuzey Fas'taki Rif bölgesine kadar genişletti (1139). Bu tarihten sonra Murâbıt ordularıyla karşılaşmaya başladı ve 1143'te tahta geçen Murâbıt Hükümdarı Tâşfîn b. Ali ve onun hıristiyan birlikleri kumandanı Catalan Reverter'i Tlemsen yakınlarında mağlûp etti (1144). Bu yenilgi üzerine çok sayıda kabile Muvahhidler'in safına katıldı. Tâşfîn b. Ali, Vahran'da (Oran) sığındığı kaleden kaçmak isterken öldürüldü (Mart 1145). Murâbıtlar Devleti'ne son vermek gayesiyle Vahran'dan Fas'a hareket eden Abdülmü'min şehri dokuz ay kuşattıktan sonra zaptetti (28 Nisan

1146). On bir ay süren bir muhasara sonunda Merakeş'i de teslim aldı (23 Mart 1147) ve hükümdar İshak b. Ali'yi öldürerek Murâbıtlar Devleti'ne son verdi.

Merakeş'in zaptından sonra Endülüs'teki bazı müslüman emîrler Abdülmü'min'e haber göndererek Endülüs'ü ele geçirmesi için teşvik ettiler. Tâşfîn b. Ali'nin ölümüyle Endülüs parçalanmış ve âdeta ikinci mülûkü't-tavâif devri başlamıştı. Müslüman emîrler arasındaki mücadeleye Kastilya Kralı VII. Alfonso da katılmıştı. Abdülmü'min, Kastilya ordularının Kurtuba'yı işgalinden hemen sonra kumandanlarından Berrâz b. Muhammed el-Massûfî'yi Endülüs'e sevketti, ardından da Mûsâ b. Saîd ve Ömer b. Sâlih es-Sanhâcî'yi ona yardıma gönderdi. Muvahhid ordularının İşbîliye ve Malaka'yı zaptettikleri sırada, Kurtuba Kalesi Endülüs'teki Murâbıt kuvvetleri kumandanı Yahyâ b. Gāniye'nin elindeydi. Kral Alfonso haraç vermesi şartıyla Yahyâ'yı orada bırakmıştı. Endülüs'teki bu gelişmeler üzerine Abdülmü'min, Yûsuf b. Süleyman'ı da Endülüs'e göndererek birkaç şehri daha ele geçirdi. Öte yandan Alfonso, haracı artırması veya şehri terketmesi için Yahyâ b. Gāniye'ye baskı yapınca o da Kurtuba ve Karmûne'yi (Carmona) Abdülmü'min'in kumandanı Berrâz b. Muhammed el-Massûfî'ye teslim etti (1148); böylece Endülüs'ün güneybatısı Muvahhidler'in eline geçti. Endülüs'ün doğusu ise kuzeydeki hıristiyan devletlerle iyi ilişkiler içinde olan ve İbn Merdeniş adıyla tanınan Muhammed b. Sa'd adlı bir mühtedinin idaresindeydi. İbn Merdeniş hıristiyanların yardımları sayesinde 1172'de ölümüne kadar Muvahhidler'e boyun eğmedi.

Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve Normanlar'ın Mağrib'in doğusunu hâkimiyetleri altına almaları, Abdülmü'min'in dikkatini bu bölgeye çevirmesine sebep oldu. Abdülmü'min, Zîrîler'in başşehri Mehdiyye'nin, ayrıca Kābis ve Sfaks'ın 1148 yılında Normanlar'ın eline geçmesi üzerine sefere çıktı ve 1151'de Cezayir'i zaptettikten sonra Hammâdîler'in başşehri Bicâye'ye yürüdü. Muvahhid ordusu 1152 yılında şehre girince son Hammâdî Hükümdarı Yahyâ b. Abdülazîz deniz yoluyla kaçtı. Muvahhidler daha sonra Kal'atülhammâd'ı da zaptederek Hammâdîler'in hükümranlığına son verdiler.

Merkezî Mağrib'deki Arap kabileleri, giderek hâkimiyet sahalarını genişletmekte olan Muvahhidler tarafından tehdit edilince, Tunus ve Trablus'taki akrabalarından yardım isteyerek onlarla savaşa girdiler. Abdülmü'min bu kabileleri 1153 Nisanında mağlûp etti ve oğlunu veliaht tayin etmesine karşı çıkmalarından endişe ettiği Masmûdî kabilelerine karşı kullanmak maksadıyla, bugünkü Rabat ile Kazablanka arasındaki sahaya yerleştirdi. Hayatının son yıllarında bir yandan seferlere devam ederken bir yandan da devletin iç işlerini düzenlemekle uğraştı. Devlet yönetimine ailesinin hâkim olmasını ve hükümdarlığın verâset yoluyla oğullarına geçmesini istiyordu. Arap kabile reislerinin ricasıyla oğlu Muhammed'i veliaht, diğer oğullarını da belli başlı şehirlere vali tayin etti. Oğulları da dahil olmak üzere vilâyetlere tayin edilecek valileri özel bir eğitimden geçiriyordu. Bunlar İbn Tûmert'in doktrinini iyice öğrendikleri gibi binicilik, atıcılık, yüzme ve diğer spor dallarında da yetiştiriliyorlardı. Oğlu Muhammed'i veliaht ilân etmesi üzerine İbn Tûmert'in iki kardeşi Abdülazîz ile Îsâ, Fas'ta isyan ederek Merakeş'e yürüdüler ve valiyi öldürdüler. Abdülmü'min onlardan intikam almakta gecikmedi ve bir müddet sonra her ikisini de öldürttü.

Abdülmü'min 4 Kasım 1158'de Tunus'u zaptetti. Kuzeydoğu Cezayir'de kazandığı başarılardan sonra oğlu Abdullah'ı Doğu Mağrib'deki Muvahhid orduları kumandanlığına getirdi. Trablusgarp ve Mehdiyye'yi de hâkimiyeti altına aldıktan (Ocak 1160) sonra Merakeş'e döndü. Böylece Trablusgarp'tan Sûs'a kadar uzanan bölge, İslâm tarihinde ilk defa tek kişinin siyasî otoritesi altına girmiş oluyordu. 1160-1161 yıllarını Merakeş'te geçiren Abdülmü'min bu sırada İbn Hemşük (İbrâhim b. Muhammed), İbn Merdeniş (Muhammed b. Sa'd) ve Mudâr el-Akra'ın (Alvar Rodriguez) İşbîliye üzerine yürüdüklerini ve oğlu Ebû Ya'kūb'u mağlûp ederek Muvahhidler'in önde gelen simalarından Muhammed b. Ömer es-Sanhâcî, Yahyâ b. Ebû Bekir ve Ömer b. Meymûn'u öldürdüklerini, diğer oğlu Ebû Saîd Osman'ın da Gırnata'da bozguna uğradığını duyunca büyük bir sefer hazırlığına başladı. Muvahhid kuvvetleri Gırnata'ya yürüyünce İbn Hemşük ve İbn Merdeniş kaçtılar. Gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra 21 Şubat 1163 tarihinde Merakeş'ten hareket eden Abdülmü'min Ribâtülfeth'e varınca orada istişârî mahiyette bir toplantı yaptı. Bu sırada hastalandı. Oğlu Ebû Abdullah Muhammed'i veliahtlıktan azledip yerine Ebû Ya'kūb Yûsuf'u tayin etti. 10 Cemâziyelâhir 558 (16 Mayıs 1163) tarihinde Selâ'da vefat etti.

Abdülmü'min, güzel sanatlara ve şiire yakın ilgi duyardı. Kendisinin de güzel şiirleri vardır. Aynı zamanda çok zeki ve fasih konuşan bir hatipti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, bk. *İndeks*; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 234-241; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284 → Beyrut 1399/1979, VI, 319; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muġrib* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Kettânî v.dğr.), Beyrut 1406/1985, s. 15-82, ayrıca bk. *İndeks*; *el-Ḥulelü'l-mevşiyye fî ẕikri'l-aḫbâri'l-Merrâküşiyye* (nşr. Süheyl Zekkâr—Abdülkādir Zimâme), Rabat 1399/1979, s. 142-157, ayrıca bk. *İndeks*; İbnü'l-Kādî, *Cezvetü'l-iḳtibâs*, Rabat 1973-74, II, 446-447; Muhammed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-Ḥulelü's-sündüsiyye fi'l-aḫbâri't-Tûnisiyye* (nşr. Muhammed el-Habîb el-Heyle), Beyrut 1985, I, 287, 318, 341, 342, 458-459, 460-462; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 73; Ambrosio Huici Miranda, *Historia politica del imperio almohade* (Instuto General Franco de Estudios e Investigación Hispano Arabe), İspanya 1956; Ebû Bekr b. Ali es-Sanhâcî, *Aḫbârü'l-Mehdî b. Tûmart ve bidâyetü devleti'l-Muvaḥḥidîn*, Rabat 1971, s. 76-82, ayrıca bk. *İndeks*; Ali b. Ebû Zer' el-Fâsî, *eẕ-Ẕahîretü's-seniyye fî târîḫi'd-devleti'l-Merîniyye*, Rabat 1972, s. 21-22; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 79-84; Abbas b. İbrâhim, *el-İʿlâm bi-men ḥalle Merrâküş ve Aġmât mine'l-aʿlâm* (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr), Rabat 1974-83, VIII, 514-519; Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1980, III, 864, 867; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1980, s. 105-110; a.mlf., *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, London 1987, s. 90-95; H. İbrâhim Hasan, *Târîḫu'd-devleti'l-Fâṭımiyye*, Kahire 1981, s. 257, 526; a.mlf., *Târîḫu'l-İslâm*, Kahire 1982, IV, 219-222, 229-230, 232, 233, 239, 300, 316, 370, 375, 376, 511, 599, 621, 623, 628, 642; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḫu'l-Maġrib fi'l-ʿaṣri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 683-710; Abbas el-Cerrârî, *el-Emîrü'ş-şâʿir Ebü'r-Rebîʿ Süleymân el-Muvaḥḥidî*, Rabat 1404/1984, s. 15, 16, 22, 36, 40, 41, 49, 55, 56, 87, 88, 89, 90, 95, 106, 111, 135, 136, 152, 178, 202; Abdülmecîd en-Neccâr, *el-Mehdî b. Tûmart*, [Beyrut] 1403/1983, bk. *İndeks*; İbrâhim Harekât, *el-Maġrib ʿabre't-târîḫ*, Rabat 1405/1985, I, 260-268; J. Spencer Trimingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 25; Kenneth J. Perkins, *Tunisia, Crossroads of the Islamic and European Worlds*, Colorado 1986, s. 44, 46; A. Bel, "Abdülmü-min", *İA*, I, 98-100; René Basset, "İbn Tûmert", *İA*, V/2, s. 831-833; Şinâsî Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, VIII, 765-773; E. Lévi—Provençal, "ʿAbd al-Muʾmin", *EI²* (İng.), I, 78-80; J. F. P. Hopkins, "İbn Tûmart", *EI²* (İng.), III, 958-960.

  ABDÜLKERİM ÖZAYDIN